

ФІЛОСОФІЯ У ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ Між академічністю й популярністю

Вахтанг Кебуладзе: Розпочне нашу дискусію головний редактор «Філософської думки» Сергій Пролєєв, який водночас є президентом громадської організації «Український філософський фонд», що об'єднала декілька неформальних філософських товариств і велику кількість філософів з усієї України.

Сергій Пролєєв: Присутність філософії у публічному просторі не є ані новою темою, ані питанням, що тільки-но стало актуальним. Навпаки, йдеться про сутнісний, завжди властивий філософії вимір існування. Мислення в основі своїй позбавлене демонстративності та хизування, але водночас є інтерсуб'єктивним за своєю природою. Філософія від початку вибудовує себе як мислення для людей, а не як особлива практика розуміння для обраних. Філософія в принципі не езотерична. Тому існування в публічному просторі — не просто обставина її існування, а необхідна умова здійснення нею свого покликання.

Однак через низку обставин історичного, соціального та культурного гатунку вітчизняний філософський дискурс виявився здебільшого замкненим у своєрідному «академічному гетто» наукових установ та університетських аудиторій. Вочевидь, це прирікає філософію знаходитися на маргінесі суспільного життя та не дозволяє людям скористатися її креативним потенціалом. Цей стан речей потрібно змінювати.

Обнадійливим виглядає те, що на сьогодні в країні активізується створення різноманітних фор-

---

© В. КЕБУЛАДЗЕ,
А. БОГАЧОВ,
М. КІРІЗВАС,
О. КОМАРОВ,
В. МОРЕНЕЦЬ,
В. ОКСЕНЮК,
Р. ОКСЕНЮК,
М. ПРЕПОТЕНСЬКА,
С. ПРОЛЄЄВ,
М. ШУБЧИК,
2017

матів неакадемічної присутності філософії в суспільному дискурсі. Це і виникнення філософських дискусійних клубів, і лекції для широкої публіки (часто вельми оригінальної тематики), і публічні диспути, і програми у мас-медіа, й навіть своєрідні філософські тренінги тощо. Цей процес вже набуває ознак своєрідного інтелектуального руху, що не може не радувати. Водночас все загальнішим стає питання про природу і можливості цього процесу.

Загалом зрозуміло, що у такий спосіб філософія шукає шляхів до умів людей, виходить за межі фахової спільноти. Вкрай важливо, щоб філософія існувала не лише у вигляді книжки, яку можна прочитати будь-кому, чи у вигляді університетської лекції, а й у вигляді зацікавленого інтерактивного мовлення, яке зачіпає нагальні питання того, чим живуть люди і суспільство загалом. Тут, мабуть, можна казати про запит самого суспільства, яке шукає відповіді на гострі проблеми і колізії власного існування.

В даному контексті я би звернув увагу на кілька наріжних питань, які, сподіваюсь, дістануть висвітлення в подальшому обговоренні.

Перше — це питання мови. Йдеться навіть не про проблему напрацювання української філософської мови, що безумовно важливо. Однак не менш важливі для розвитку філософського мислення та його евристичних можливостей контексти філософського мовлення. Безумовно, для осмислення та розв'язання теоретичних проблем філософія напрацьовує строгу мову академічного дискурсу. Однак строгість, по-перше, не завжди означає суворі обладунки спеціалізованої термінології. Безліч видатних філософських творів (починаючи з діалогів Платона та поем досократиків) написані у форматі живого мовлення, що аніскільки не заважає їх теоретичній глибини. По-друге, щоб почуватися вільно, мислення має опановувати всі ресурси мови, всі її можливості. Лише розум, здатний висловлюватися в різноманітних семантичних режимах і використовувати різні стилістичні стратегії, здатен до справді продуктивної роботи і в академічному форматі. Існування в публічному просторі активує цей сегмент філософського мислення. І тому напрацювання форм публічного мовлення вкрай важливе для розвитку евристичного потенціалу філософського дискурсу та культури філософування.

Друге питання — це місце філософії в суспільстві. Не секрет, що сьогодні не лише філософія, а й загалом наука, загалом розум знаходяться на маргінесі нашої вітчизняної дійсності, в якій мають вплив зовсім інші сили. Активність в публічному просторі — це водночас зміна суспільного місця філософії, зміна її громадської і культурної репутації. Філософія перестає бути чимось віддаленим і малозрозумілим, вона заявляє себе як дієвий учасник всіх колізій, в яких відбувається життя кожного. Відтак публічні форми філософського мовлення — це місток до активної участі філософії в житті суспільства. Як він будуватиметься вами, які перепони і складнощі виникають в цьому процесі?

Я казав про роль філософії у суспільстві. Однак очевидно, що цю роль вона відіграє через свою значущість для особистості та справи особистого

самовизначення кожного. Не буде перебільшенням сказати, що сьогоднішня людина знаходиться у стані ціннісно-світоглядної безпорадності. І навіть тоді, коли їй здається, що вона цілком певна своїх життєвих орієнтирів, при ближчому розгляді стає ясно, що насправді їх роль відіграють доволі примітивні стереотипи та недоброякісні світоглядні ерзаці. Поле світоглядного самовизначення, до якого академічний розум інколи ставиться вельми зверхньо, внаслідок цього рясно заростає будьякими бозна-яких корисливих, фальшивих, руйнівних для особистості доктрин і вивертів. Це справжній гріх вітчизняної філософії. Адже саме вона покликана бути культурним наглядцем цього поля. І не приписуючи особистості жодних максимумів, в той же час сприяти тому, щоб ціннісно-світоглядний вибір і вироблення життєвих сценаріїв відбувалися на основі кращих надбань світової культури.

Третій сюжет — це роль неакадемічних форматів філософування в справі освіти. На сьогодні в освітній сфері відбуваються складні і суперечливі процеси. В якомусь сенсі саме існування філософії в університеті поставлене під знак запитання. З іншого боку, сам університет як освітня інституція наразі в світі переживає кризу. В цих умовах неакадемічні формати можуть взяти на себе неабияке освітнє навантаження, стати полем освітніх експериментів та пошуків. Не виключено, що саме з цього джерела прийде те оновлення місця і ролі філософії в структурі університетської освіченості, яке є нагальним запитом часу. Відтак хотілося б почути, як в освітньому полі виглядає публічний дискурс, який ви представляєте?

Нарешті позначу останнє питання. Хто є носіями громадського запиту на філософію? Як структурована ця аудиторія, хто в ній переважає? Наскільки цей запит стійкий, глибокий? Можливо, людині достатньо якусь годинку щось послухати, і це її цілком задовольняє?

Усвідомлюючи характер запиту, ми отримуємо підставу для визначення того формату, який найліпше відповідатиме змісту запиту. Це, гадаю, один з ключових моментів нашого обговорення: які методи, які форми є на сьогодні найбільш ефективними для публічного існування філософії? Ми кажемо про публічний простір. Але він — не порожнеча. Сьогоднішня бесіда — це своєрідний обмін досвідом тих, хто вже чималий час займається цією важливою справою.

З'ясування того, в якому форматі присутність філософії є найбільш виправданою, надзвичайно вагомим для забезпечення ефективності всієї нашої справи, тобто роботи філософської спільноти країни. Адже філософія існує не для фахових філософів в першу чергу. Вона існує, щоб суспільство було розумнішим, щоб люди були свідомішими того, що вони роблять і як живуть, і взагалі мали більшу певність щодо світу, в якому існують. І зокрема, щоб вони могли більш стійко відстоювати власні позиції та цінності, мали б належну мову для цього. Адже позицію потрібно артикулювати, знайти щодо неї відповідні аргументи, вести змістовний діалог з іншими. Все це стосується розвитку тих рефлексійних здатностей, ґрунт для яких створює філософія.

Завершу заувагою, що громадський запит на філософію, який інспірує розвиток публічних форм її існування, великою мірою зумовлений тими подіями, що нині відбуваються в українському суспільстві. Фактично ми спостерігаємо активну боротьбу людей за свої права. В цій боротьбі за права і гідність особистості як загалом автономія розуму, так і інтелектуальна вправність мислення мають неабияку вагу. Люди шукають ідей, шукають інтелектуального озброєння, щоб змінити доволі нищу дійсність і ствердити перспективу кращого життя. Тому йдеться не про абстрактну «цікавість» до філософії, а про участь філософів у розв'язанні надзвичайно вагомої і значущої соціальної проблеми.

Сподіваюсь, сьогоднішнє обговорення сприятиме цій справі.

Вахтанг Кебуладзе: Хочу надати слово пану Володимиру Моренцю, оскільки він представляє Києво-Могилянську бізнес-школу, що є своєрідним містком між академічним середовищем і публічним простором.

Володимир Моренець: Якщо казати про зв'язок між академічним світом і різноспрямованим у своїх інтересах та уподобаннях соціумом, то «місточок» з мене, мабуть, був би кепський. Я — суцільно академічна людина, але справді з досвідом близької взаємодії з неакадемічною публікою і освітньої роботи з неакадемічною аудиторією. Це надзвичайно цікавий досвід. Мабуть, уже понад десять років я маю з цим справу. Чому я погодився? Як і чому після своїх бакалаврів, магістрів, колег із конференційних спільнот я погодився йти до людей, які не мають зеленого уявлення про літературознавство, а часто й про літературу як таку (найчастіше — суто інтуїтивне і дуже приблизне)?! Цього, здавалося б, не мало бути.

Однак невдовзі я сам для себе дуже чітко з'ясував, що коли я не можу пояснити людині, дилетантові, просто людині з іншої професійної сфери якісь основоположні, фундаментальні речі з моєї галузі, що стосуються мого предмета, то це означає, що я цих речей сам достоту не розумію. Адже академічна глибина насправді — це не термінологічна складність викладу, а відкритість тобі головних смислів і бачення суті. Річ у тому, що коли ти справді глибоко розумієш предмет, то тоді ти в доступних формах можеш донести до «нефахової публіки» те, що хочеш, те, що вважаєш за можливе і належне донести. Це був виклик для мене, і я не шкодюю.

А тепер я, розвиваючи порушену тут тему, можу сказати таке. Насамперед, дотримуючись заданої тематики — філософії у щоденності та її практичного достосування, я хочу, щоб у моїх міркуваннях повсякчас імпліцитно була присутня ширша знаннево-культурна сфера, а саме: гуманітаристика як така. У мене були лекційні теми про слово, образ, смисл, про людину і час, про мову і розуміння, ще інші теми, і я уважно спостерігав за реакцією своїх аудиторій. Причому, наголошу, я виступав не тільки в Києво-Могилянській бізнес-школі, а й на багатьох інших майданчиках, досить часто таких, де люди платили гроші за те, щоб послухати фахові розмисли

на ту чи ту літературну, історико-культурну, ба й якусь суто філософську тему. З доброї власної волі. Хіба це не свідчить про наявність незадоволеного суспільного попиту?

А міністерство тим часом «з послідніх сил» скорочує і так украй збіднену гуманітарну складову вітчизняної вищої освіти. Мені можуть заперечити, що попит існує на «якісну» освіту, а скорочується «неякісна», хоча в останні роки поза університетськими стінами розвивається кілька гуманітарних проєктів, «Літературної творчості», зокрема (ви, мабуть, у мережах бачили такі речі). Тому мені здається, що філософи мали б повернутися до тези про складну, але пов'язаність предметного й мисленнєвого світів і якось сказати все-таки своє слово про те, чи був резон у передбаченні, що ХХІ століття або буде гуманітарним століттям, або не буде ніяким? Таке було свого часу сказано. Чи є резон у такому твердженні, у поверненні до гуманітарних аспектів людського буття і знання, чи це є необхідністю? А я зі свого особистого «пункту спостереження» стверджую, що такий запит є.

Які ж витoki цього запиту (якщо спробувати окреслити нашвидкуруч і дуже приблизно)? Пан Пролєєв зачепив багато з того, що мене діймає, але спробую сказати про це конкретніше. По-перше, почну з того, з ким ми працюємо. Бізнес-школа у Могилянці працює із *self made men and women*, тобто людьми, які самі себе зробили. Вони самодостатні. Вони все самі у своєму бізнесі побудували, вони забезпечили своє життя. Отже, якщо вони приходять до нас, то їм це якимось особливим чином потрібно. Тобто в цій їхній «дошкільній» самодостатності є якась неповнота, якісь порожнини. В цій самодостатності є якась глибинна потреба до більшої цілісності заповнення. Звідки вона? На мій погляд, це треба врахувати: ми працюємо з 35–40-літніми. І йдеться про брак доброї гуманітарної освіти, яку вони могли би взяти на попередніх етапах своєї освіти і становлення. Могли б, але не взяли, бо ані освіта, ані інтелектуальний контекст щодення їм цього не вможливили. Відтак, це **перша** причина їхнього духовно-інтелектуального запиту — брак відповідного мисленнєвого досвіду. Вони не знають елементарних речей. Хоч би хто вони були — зі сфери ІТ, чи менеджменту, чи медицини...— всі відчувають цей брак. Вони «дійшли свого зросту і сили», як писав Тичина, і можуть тепер надолжити, компенсувати дірки/пустоти у власній інтелектуальній біографії, вони хочуть тепер почерпнути щось або з перших вуст, або в адаптованому, скороченому вигляді. Бо ніхто за фундаментальні академічні курси вже сідати не буде, а от взяти саме те, що вони проскочили, — це їм годиться. Такий момент є. І я це адресує не тільки сьгоднішній освіті, а й попередній, стовідсотково. Якщо поглянути на гуманітаристику кінця 1990-х, а для декого зі старших людей — і 1980-х років, то це взагалі, пробачте, просто біла пляма на місці тієї особливої сфери, що зветься *Arts*. Біла пляма — і в розумінні об'єктів вивчення, і в сенсі цілих філософських підходів до їх осмислення. Там безроздільно панує радянська традиція. Це все стосується першої причини засвідченого мною інтересу нефахівців до філософії.

Друге, на що я хочу звернути увагу, — це брак інтелектуального продукту в контексті щодення. Треба зауважити, коли до нас приходять наші слухачі, вони не налаштовані «спеціалізуватися в галузі філософії», і не лише оцінки, а й диплом як такий їх не вельми цікавлять. Вони приходять не по диплом, а по духовно-інтелектуальну втіху. Ось і наш «5-й день» (так ми назвали наш день суто гуманітарних студій) вони проводять передовсім із втіхою для себе. Хочу підкреслити: таких втіх вони не беруть з мас-медіа, не беруть з атмосфери життя, не беруть з простору людського спілкування, з новинного простору, з нашого подієвого плину, бо їх там, на жаль, немає. Якщо справді подивитися на подієвий і медійний плін, то хочеться повіситися: це ж бо суцільна марнота марнот і всілякі марнощі! Себто *втеча від інтелектуального убозтва* — це одна з, може, не дуже вербалізованих, однак реальних причин, чому вони йдуть до нашої бізнес-школи і чому в школі хочуть причаститися цього духовно-інтелектуального «обтяження», цієї насолоди філософського розмислу, цієї манливої «напруги незнання».

Третє, про що я хочу сказати (і, на моє переконання, це абсолютно точно), — це нестерпний брак ідеології. Я під ідеологією в даному разі розумію дуже широку річ, а саме: світоглядне, умоглядне, розмислове, оцінне, міродайне й емоційно віталістичне забезпечення власної життєвої програми. Кожна людина має власну життєву програму. Вона її реалізує, хоче чогось досягти. Тож вона мусить мати її забезпечення, себто бути впевненою в тому, що те, що вона робить, має сенс. Себто можна казати і про пошук сенсів. Але власне сенсів і бракує! Це вже сьогодні річ очевидна. Оці наші 25 років духовно-світоглядних потерпань з обриванням із себе тоталітарної «шкури» на роздоріжжях високочолої європейської та світової думки привели нас (або нашу умовну українську людину) до повної розгубленості перед лицем химерної «плинної дійсності». Все, що я можу взяти з наших дорогих академічних журналів, — це твердження про брак ідеології тут і тепер!

Зрозумійте мене правильно, я не закликаю до вироблення і директивного насадження єдиної й тотальної для всіх ідеології, але світоглядно-ідеологічні акценти, якась матрицева духовно-інтелектуальна допомога сучасникові у становленні смислів власного життя мусять бути, попри всі повсякчасні живильні «сумніви» європейського розуміння світу. І я це бачу! Коли заступника міністра звільняють з посади, бо вона пачку соку купила за 16 доларів, тоді як він коштує півтора долара, — це ідеологічне звільнення. То було в Канаді. Значить, там є якісь такого роду речі. А в нас, подивіться, абсолютно немає. У нас все проходить, до всякого свинства ми звикли, з усім жилися і змирилися, все для нас урівнюється на терезах усевідносності. У якогось паразита 200 тисяч річного доходу у гривнях, і в нього тим часом палаци-маєтки, у нього храми, у нього сади. А де він то взяв, будучи просто державним чиновником або суддею? І то все ковтається. Та почни говорити про потребу в ідеологічному забезпеченні сьогодення, і тебе закрюють, мовляв, то ж учорашній день. Знов повторю, що маю на увазі не

«кодекс будівника держави», а живу й особисто акцептовану систему морально-етичних координат осмислення подій. Може, я погано розказав, що саме розумію під ідеологією, *але брак ідеології у житті — таке ж страшне явище, як і її тотальна директивна присутність*. Я думаю, що коли Сократ говорив до співгородян, то він це робив якраз від бажання встановити якісь критерії, на які б спиралася життєдіяльність усього міста і які б давали змогу її пояснити в координатах смислу і зусиль. Тобто я саме в цьому сенсі кажу про ідеологію. У нашого суспільства такої морально-етичної підстави життєдіяльності немає. І я це ставлю на карб передовсім самій гуманітаристиці, яка у спазмі «незаангажованості» схотіла бути святішою за папу римського, але виявилася у цьому своєму святенництві, даруйте, повією.

Четверте, що я би виокремив з-поміж першопричин посиленого інтересу до філософії й загалом гуманітаристики, — це сталі величини, які набувають особливої ваги у швидкоплинному сучасному інформаційному полі. Наші слухачі приходять до школи, бо вони цілком свідомі, що самотужки не надолужать величезних знаннєвих провалів власної духовної біографії; вони багато чого не дочитали, багато чого не дослухали; вони самотужки цього не доскочать, але мають гострий природний розум усвідомити саме такий стан речей, що й штовхає їх, людей вельми практичних, «у фахові обійми гуманітарія» і до визнаної у віках філософської «тверді» — незаперечної класики та її основних масивів. До того ж це примножується тим, що тепер буквально шоквартально змінюються програми, інтелектуальні домінанти, сутнісні домінанти. А Платон є, і Декарт є, також Канта жодний модерний мислитель не скасовував... Наша плінна реальність, про яку всі добре знають і говорять, — вона є чимось бентежним. Воно бентежить, і наш співвітчизник хоче наблизитися в її пліні до більш певних, сталих, незаперечних смислів і забезпечити цими надійними смислами своє існування. Пригадуючи М. Мамардашвілі, можна сказати, що таким чином наші слухачі домагаються своєї «більш повної присутності» тут і тепер.

Зрештою, **п'яте**, що я хотів би сказати, — це про будяки поряд з окремими квітниками. Щоправда, із квітниками виходить здебільшого якось складно, але будяки точно є. Все це відбувається тут, у просторі, де ми перебуваємо. Спрощені популістські рішення і спрощені рішення складних питань, плоскі картинки сферичних поверхонь, однозначні вердикти щодо неоднозначних феноменів — це ж кіч. Це один з виявів кічу. Тобто та філософія, яку несуть такі «будителі мислі» (за взірць достатньо веселого П. Коельйо), ті дешеві смисли, які продає сучасна масова культура, — все це поширюватиметься так довго, як довго суспільство залюбки ковтатиме кіч як заміник продукту властивого духовно-інтелектуального зусилля, сурогат замість багатолітнього цілительного настою. Кіч став одним з маркерів доби «плинної дійсності». Він уже навіть потіснив собою сутнісні феномени суспільної реальності. Подивіться, сьогодні кіч — «герой», саме йому приділяють серйозну увагу як предметові академічного вивчення, скажімо, в літературо-

знавстві. Я дивуюсь. Якби це було у царині соціальної психології чи культурології, то нехай, бо, справді, кіч існував завжди, в усі часи (як підробка, фальшиве твориво, «дешева лялька»), та саме тепер його розплодилося в неймовірній кількості (синтаксис тут зумисне одеський).

Але от у літературі, в українській літературі є такі явища, які заслуговують монографічного висвітлення, серйозного обговорення. Ми вже четверту тему на кафедрі за державної підтримки опрацьовуємо і саме тепер намагаємося в належній глибині осмислити проблему «Ідеологія і література». Це виявляється складно. Або, скажімо, попередня наша тема — «Філософія і література». У яких вони перебувають взаєминах?

Всі знають все про літературу (я кажу про своїх колег), тільки жоден не може відповісти на питання, що є література. Основоположних речей ніхто навіть не викладає і не намагається проблематизувати. І при тому, що ніхто основоположних речей не порушує, не ставить про них питань, кіч у літературі виявляється чи не головним об'єктом академічного вивчення. Що це означає? Це означає, що правдиві мистецькі феномени потіснені фальшивими: для дипломників, дослідників, читачів, широкого реципієнта. Винесений на поверхню часу кіч заступає собою справді важливі художні явища і скасовує собою мірила поціновування контексту. Там, де немає реального, вкоріненого у своєму часо-просторі сенсу, там виникає його профанація — кіч — й заповнює цю нішу, бо святе місце порожнім не буде.

Таке враження, що ніхто не читав Романа Інгардена, котрий, ніби передбачаючи такі ризики, ввів для дослідження літератури принципове розрізнення кічу і мистецького твору. Пригадуєте? Ще у першій своїй праці «Про твір літературного мистецтва» він сказав дуже просто: є твори літератури (в його розумінні — кіч, бульварна література, масове читиво) і є твори літературного мистецтва. Це — дві різні категорії. І він підкреслює при цьому, що писатиме і міркуватиме саме про твори літературного мистецтва. Тим самим він відсік всю оту піну, яка була в усі часи, але не становить для нього духовно-інтелектуальної проблеми. Роман Інгарден про неї і не говорив, а всю свою аналітичну потугу зосередив на творах літературного мистецтва. А ми забули, де зерно, а де полова. Тоді як літературознавцеві й поціновувачеві літератури треба відсіювати зерно від полови, від самого початку відсіювати.

Вахтанг Кебуладзе: Ми почули думку філолога й літературознавця, котрий водночас є спікером на публічних неакадемічних майданчиках і організатором роботи на одному з таких майданчиків, на якому, зокрема, відбуваються й лекції та семінари з філософії. Тепер пропоную послухати філософа, який останнім часом виступає не лише в академічних аудиторіях, а й поза ними. До слова запрошую пана Андрія Богачова.

Андрій Богачов: Я хотів би сказати про власний тривалий досвід обговорення філософських тем у публічному просторі. У чому трудність цього

спілкування? Думаю, у тому, що більшість з тих, хто бере в ньому участь, не очікує від фахівців з філософії того, що ми насправді маємо дати. Тому наше завдання, принаймні я так його розумію, — змінювати очікування. А це складно. Отже, більшість очікує двох речей, які, на мій погляд, узагалі не стосуються філософії. Перше очікування таке: від нас очікують проповіді. Авжеж, є люди, що інституційно належать до філософії та названий запит задовольняють, з певною вигодою для себе. Друге очікування — це інша крайність. Це публіцистичне розважання. Від нас, зокрема у всіляких ток-шоу на телебаченні й радіо, сподіваються почути потік яскравих афоризмів.

Оце два очікування, дві крайності, що збігаються, бо ніяк не передбачають спілкування, плідного для вільної думки. Проповідь передбачає, що проповідник уже знає істину. Мовляв, варто покластись на його авторитет. Отже, зовнішні риси непересічної особистості проповідника відповідають внутрішній цінності його повідомлення. Публіцистика, навпаки, передбачає, що істина вже відома її споживачам, тільки вони не здатні висловити її влучно й звучно. Публіцист — це той, хто переконує переконаних. Через те він легко здобуває визнання. Найбільше тоді, коли йдеться не про інформаційно-аналітичну журналістику, а про художньо-політичну есеїстику, яку мають за популярну філософію.

Про публіцистику ще скажу інакше. Правило її популярності — у тому, щоб уміти розважати широку публіку продукуванням дотепних висловів, які, однак, не змушують аргументувати й сперечатися. Навіть найкращі уми в українській філософії, потрапивши в ток-шоу, під тиском зазначених очікувань намагаються говорити в суто афористичній, емоційній манері, тобто подобатися, ніби вони кінозірки. Зрозуміло, якщо б вони спробували не дотримуватися правила популярності, їх би зупинили ті, що організують і ведуть ток-шоу. Ніхто їм там не дозволить розвивати аргументи, шукати концептуальні зв'язки й міркувати по-справжньому. Це заборонено, «не формат». Ніколи в ток-шоу модератор-журналіст не погодиться, щоб філософ існував у власному вигляді. Ток-шоу, на мій погляд, унеможливує філософську думку.

Що ж тоді філософи можуть запропонувати в публічному просторі? Як на мене, те, що завжди. Колись Гадамер казав: філософія — це дружня розмова. Маємо творити дружню розмову, спільне обмірковування. А для цього потрібні певні умови. Яким є публічний простір, що задовольняє цим умовам? Спробую коротко визначити, спираючись на власний досвід.

Отже, що в публічній дружній розмові найскладніше? Ми маємо говорити з тими, хто прийшов на публічний захід, — з незнайомцями, — як із добримися знайомими. Та й вони мають нас відразу сприймати не так, що ми — проповідники або розважальники, а так, наче ми з ними давні друзі. Тобто сприймати як рівних із ними й водночас таких, хто допоможе осмислити питання і теж потребує їхньої допомоги в цьому. Такий стан спільної думки як взаємодопомоги неможливо створити моментально. Тут потрібні налаштування, тактовність, виявлення особливостей аудиторії. Зрештою, мова

саме про подію філософського спілкування, котра може й не трапитися саме тоді, коли захід виглядає цікавим і корисним.

Які з наявних у Києві публічних просторів, на мій погляд, мають умови для філософської події? Є чотири варіанти — якщо згадувати ті, де я брав участь. Перший варіант — це ток-шоу, про яке я вже достатньо сказав. До нього, як бачите, ставлюся негативно.

Кращий варіант — це так звані освітні простори. Наприклад, київський Cultural Project. Або бібліотека Гете-інституту, де останнім часом відбуваються заходи за участі філософів України. До освітнього простору потрапляють люди, які свою справжню зацікавленість підтверджують навіть тим, що готові заплатити за участь у заходах. Однак головне тут інше. Якщо навіть вхід на освітній захід вільний, публіка в цьому просторі є таки вибраною, бо знає, як правило, кого тут зустрине, які теми обговорюватимуться. Словом, вона вже не з тих, хто певен, що філософія розважає чи проповідує.

Третій варіант — це простір, який створено для різноманітних масових подій, переважно музичних. Наприклад, Mezzanine на Подолі. Тут трохи гірше, бракує деяких умов для симетричного спілкування. Приміром, таке освітлення зали, що я погано бачив обличчя співрозмовників. Оскільки туди приходять і мої студенти, і незнайомі молоді люди, і незнайомі люди середнього віку, ми встановили такий порядок: 45 хвилин я висловлюю свої тези до головних тем зустрічі, а потім дискутуємо. Тривалий час міркуємо разом, розглядаємо аргументи, які висловили або підтримали учасники заходу. І, знаєте, я пересвідчився, що там подія може відбутись доволі вдало.

Проте, на підставі свого досвіду маю сказати, що найкращий варіант простору для філософської події — це клуб. Є окремі клуби, що, здається, відтворюють формат спілкування, близький до того, який винайшли давньогрецькі філософи. Отже, клуби комфортні для дружнього спілкування на важливі теми. Вони створюють атмосферу, якої немає навіть в університетах, адже під час університетських занять далеко не всі студенти позбавлені побоювань, що їхня дискусія з викладачем може поставити його в незручне становище, яке, мовляв, він потім пригадає, оцінюючи результати їхнього навчання. Звісно, обов'язок викладача — переконати студентів, що він щиро прагне усунути нерівність у знаннях, яка природно існує на початку навчання. Однак складність у тому, що оцінити обсяг викладацьких знань студент спроможний тоді, коли вже здобув потрібну кваліфікацію, так би мовити, зрівнявся з викладачем. Отож студент переважно оцінює тільки демонстровану (або ні) широту знань викладача, тобто горизонт, а не зміст знань. У цьому несиметричність навчальних стосунків.

Клубні події такої несиметричності не виявляють. Ось чому я роблю висновок, що для філософії як дружньої розмови найкращий простір — це клуб. Адже клуб — це публічний простір, однак у ньому не збираються атомізовані особи. Клубна публіка — це протилежність публіки в негативному сенсі, коли йдеться про хаос очікувань і реакцій, розбіжність рівнів освіти

тощо. У клубі зустрічаються співрозмовники, яким клуб — з його історією та спільними здобутками — передає важливий настрій, отже, він утворює потрібну атмосферу. В клубній атмосфері люди швидко позбуваються невпевненості й разом з тим — упереджень та ідеологічних кліше. Це, без сумніву, допомагає думати спільно та вільно. Коли таке відбувається в публічному просторі, він стає місцем філософського життя.

Вахтанг Кебуладзе: Пропоную додати до нашої дискусії ще один вимір. Відомо, що у розвитку гуманітаристики взагалі й філософії зокрема дуже важливу роль відіграє фаховий переклад. У бібліотеці «Goethe-Institut» в Києві уже рік відбуваються семінари, що присвячені проблемам перекладу на українську з німецької термінології філософії і гуманітаристики. Проведенням цих семінарів з боку «Goethe-Institut» опікується Марія Шубчик.

Марія Шубчик: «Goethe-Institut» займається переважно проектами, які вже виходять за рамки академічної сфери. Певно, вам відома наша партнерська організація DAAD¹, яка безпосередньо працює у сфері академічних обмінів. Ми транслюємо натомість контент, який розрахований на залучення ширшого загалу учасників.

Скажу декілька слів про проект з обговорення перекладів термінології німецької гуманітаристики, його проблеми та перспективи. Своєрідним попередником та натхненником цього проекту була «Лабораторія наукового перекладу». Коли я тільки прийшла працювати до Німецького культурного центру, я багато чула про результати її роботи, тому, власне, ідея зустрічей у бібліотеці не є новаторською. Але концепція актуального проекту виникла, чи то відновилась, вже саме в бібліотеці Goethe-Institut під час пошуків Вахтангом Кебуладзе певного матеріалу серед наших ресурсів.

Коли існував проект «Лабораторія наукового перекладу», «Goethe-Institut» разом з Міжнародним фондом «Відродження» реалізовував великий проект з підтримки перекладної літератури. Свого часу цей проект завершився, тому на даний момент існує тільки централізована програма Goethe-Institut. У її рамках ми дуже часто просимо наших німецьких колег звернути окрему увагу на підтримку перекладів саме філософської літератури українською мовою через відсутність перекладів творів не тільки сучасних німецьких філософів, але й класичних творів.

Також одним з важливих аргументів для цього є необхідність дискурсу щодо поняттєвого апарату, з яким працюють перекладачі філософських текстів. Власне, це й стало лейтмотивом створення площадки для обговорення перекладів термінології сучасної німецької гуманітаристики. Ідея цієї події дуже вдало вписується в концепцію нашої бібліотеки. В рамках нашої діяльності ми маємо можливість реагувати на запити наших читачів та отримувати найновіші медіа, але ми хочемо й реалізовуватись у напрямку «бібліотека

---

¹ Deutscher Akademischer Austauschdienst — Німецька академічна служба обміну.

як місце для зустрічі». Ми не хочемо бути просто книгосховищем, так само, як не хочемо бути коворкінгом, бо в нас інші функції, врегульовані нашою інституцією. Тому, власне, формат, коли ми можемо запропонувати своє приміщення, свої ресурси, свою літературу, атмосферу, нас дуже влаштовує. Це дає змогу нам також популяризувати нашу літературу серед фахівців, філософів, які могли би використовувати наші інформаційні ресурси.

Роздуми в нас викликає необхідність розширення цільової аудиторії. Проект розрахований, з одного боку, не на зовсім широкий загал, бо учасники мають не тільки розуміти на філософії, а й відчувати німецьку мову, щоб повноцінно брати участь у дискусії. Але тут мушу зазначити, що стабільне коло наших учасників все ж таки обмежене переважно представниками академічного середовища, хоча ми використовуємо всі наші інформаційні канали. Як спосіб збагачення проекту я би, наприклад, бачила ширше залучення до обговорень філологів. Адже досі залишається широко дискутованим питання про те, хто має перекладати філософську літературу — перекладач, який добре ознайомлений з філософськими контекстами, чи філософ з гарним знанням мови.

Зрозуміло, комбінація перекладача з потужним науковим редактором є найбільш вдалою, але ми знову-таки знаємо, що наразі коло перекладачів, які могли би взятись за філософські тексти, є досить вузьким. Тому важливо залучати до обговорення перекладачів, щоб вони також дослуховувались до пропозицій з перекладу.

Друга проблема: під час події ми проговорюємо багато варіацій перекладу певного терміна, стислий зміст обговорення з'являється потім у «Філософській думці», але знову ж таки, з результатами може ознайомитись лише певне коло зацікавлених спеціалістів, за межі якого ми також маємо виходити. Цей проект мав би набути продовження у виданні для ширшого загалу з підбиттям підсумків, в оприлюдненні лексики на працьованих термінах тощо.

Маю ще одне важливе спостереження за цей рік проведення серії семінарів: дискусії активно розгортаються у віртуальному полі, але потім не переходять у реальне поле.

Вахтанг Кебуладзе: Тепер хотілося би послухати учасників нашої дискусії з інших міст України, які в себе вдома намагаються організувати філософські зустрічі поза стінами академічних інституцій. Тож я запрошую до слова одного з організаторів філософської кав'ярні у Львові Романа Оксенюка.

Роман Оксенюк: Останнім часом в інтелектуальних колах Львова визріла певна потреба й запит на філософію, і мені здається, що такий самий запит визрів і у представників академічного середовища. Стає важливим говорити з аудиторією, ширшою, ніж університетська. Ми і раніше намагались робити філософські гуртки в межах університету, але бюрократія й формалізм все ж-таки призвели до того, що ідея Café Philosophique вийшла за межі університету.

Філософська кав'ярня Café Philosophique — це відкритий майданчик, де відбувається філософський діалог, обмін ідеями та інтелектуальним досвідом у публічному просторі міста. Ми маємо справу лише з фахівцями, що мають знакові наукові здобутки у своїй галузі й відкриті до діалогу (Андрій Дахній, Олег Хома, Анатолій Ахутін, Андрій Синиця, Лешек Кочановіч, Ігор Карівець). Ми пропонуємо їм говорити про те, чим вони займаються на даний момент, про те, що їх найбільше хвилює. Це дає змогу емоційно залучити спікера, провокує його на діалог та неформалізовану взаємодію із слухачами.

Ще один принцип — це рівність. Ми не робимо сегрегації за віком, статтю, освітою і відкриті для всіх. Заходи відбуваються у публічних просторах — залежно від специфіки запланованої теми це може бути кав'ярня, бібліотека, медіатека. Всі заходи безкоштовні, окрім того аудіо та відеозаписи зустрічей доступні на нашому сайті чи сторінках у соцмережах.

Філософська кав'ярня — це не наш винахід, а доволі поширене явище у Європі, місцем виникнення і розвитку цього формату вважають Францію. Ще однією структурою, що слугувала нам прикладом, є Колеж Де Франс.

Паралельно ми проводимо Філософські семінари, на кожному з яких працюємо над текстом певного автора, намагаємось розібратись у першоджерелі під керівництвом спеціаліста, а також знавця мови автора («Буття і час» — А. Дахній, «Анти-Едип» — П. Бартусяк, триває семінар з філософії свідомості). Маємо сумніви, що існують методології мислення чи можливості навчити мислити, тому творимо простір, в якому мислення може виникнути, спонукаємо до нього.

На початку наша спільнота складалась із кількох людей, згодом почала зростати. Тепер навіть на дуже, здавалось би, вузькоспеціалізовані лекції щоразу приходять понад п'ятдесят осіб. Ми зазнали певного опору з боку представників філософського середовища, які попервах бачили в нас тих, хто займається профанацією філософії, руйнує усталений порядок її існування (на кафедрах і факультетах). Зараз нам сприяють і допомагають наші друзі — кафедра філософії Українського Католицького Університету, за що їм величезна подяка.

Вахтанг Кебуладзе: Я пропоную розширити нашу географію і послухати представницю Дніпра Марію Кірізвас.

Марія Кірізвас: Я навчаюсь на п'ятому курсі за спеціальністю «Філософія», що вможливорює поєднання академічної та неакадемічної філософії, тож про розрив між ними у моїй діяльності не йдеться. Ініціатива Café Philosophique [Dnipro] виникла тому, що на перший курс прийшли мотивовані та захоплені філософією студенти, і мені хотілося зробити так, щоб за п'ять років навчання в університеті вони не втратили, а підсилили цей запал. На мій подив, вже після першої зустрічі Café Philo стало зрозумілим, що учасникам такі заходи подобаються, тож я почала проводити їх регулярно — раз на тиждень чи на два тижні. Формат лекцій не викликав захоплення — найбільш цікавими та плідними для учасників були дискусії.

Вважаю, що стосовно філософії у публічних просторах освіта є другою метою або мотивацією: їй передує комунікація. Йдеться не лише про спілкування та суперечки стосовно певних питань, а й про спробу зрозуміти себе та Іншого у спільному запитуванні та пошуку.

Ще одна важлива річ, яка стала можливою завдяки виходу філософії у публічний простір — зменшення розриву між науковцями та людьми, що до науки не причетні. Меседж таких заходів такий: гуманітарні знання та філософія відкриті для усіх, тож кожен може скористатись перевагами знайомства з ними. Перше, для чого приходять люди, — можливість подумати, поговорити, висловити свою думку. Ми не записуємо зустрічі на відео чи диктофон — у такому разі втрачається емоційність та захват, які поділяють присутні і які неможливо передати сторонньому спостерігачеві через аудіо- чи відеозапис. Спочатку більшість відвідувачів становили мої знайомі, це — коло друзів, спільним інтересом яких є філософія, тож «дружня бесіда» була обов'язковою складовою Café Philo. Сьогодні аудиторія досить широка (представники різних професій віком від шістнадцяти до сорока років), що характеризується нестабільністю запиту на філософування.

Перший виклик стосовно участі дніпрян у подібних заходах — те, що люди не знають про проведення зустрічей філософського напрямку. На жаль, у сфері гуманітарної освіти у Дніпрі спостерігаємо кризу: у більшості людей досвід академічної філософії викликає відразу до філософії взагалі. Впевнена, що у гуманітаристиці та філософії є багато цікавого та корисного, і надати людям можливість ознайомитись з ними — мета моєї діяльності. Досвід показує, що таке знайомство становить інтерес не лише для рефлексивних людей «споглядального» типу, а й для представників громадських організацій — «практиків», які втілюють свої задуми, впливаючи на політичне та економічне життя міста. Після спілкування з ними стає зрозумілим, що ці активні та цілеспрямовані люди зовсім не орієнтуються у етичному вимірі своєї діяльності, що зазвичай призводить до негативних наслідків. Необхідною є філософська освіта і для молодих політиків, які ще не мають справи з «ідеологічними горизонтами». Їм бракує базової освіченості для щоденного ухвалення виважених осмислених рішень, а, як відомо, філософія пропонує для цього багатий інструментарій. Таким чином, є необхідність співпрацювати з різними аудиторіями: по-перше, треба продемонструвати їм їх власну потребу у філософії та, по-друге, об'єднати представників різних сфер для співтворчості заради покращення життя суспільства. Для цього потрібно працювати над створенням центрів неформальної освіти, які могли б надавати якісні освітні послуги: окремих ініціатив у Дніпрі багато, і продуктивною була б координація їхньої діяльності.

Роман Оксенюк: Такі проекти витісняють класичні освітні заклади чи доповнюють їх?

Марія Кірізвас: Як на мене, класична освіта не виконує своїх функцій — студенти виходять з університету не маючи необхідних компетенцій та базових філософських та психологічних знань, які б допомогли їм вижити у цьому світі. Тому позаакадемічні ініціативи дають людям те, що не можуть правильно викласти в університетах. Наразі гуманітарна освіта у публічному просторі фактично перебирає деякі функції класичних освітніх інституцій.

Зокрема, у Дніпрі громадські ініціативи та соціальні проекти зараз являють собою ринок, у якому є конкуренція та можливість отримання прибутку. Виходячи з цього, перед освітянами постає виклик: якщо філософські ініціативи співпрацюють із політиками та громадськими активістами, важливим є скорочення дистанції для порозуміння. Проте у взаємодії з ринком філософія наражається на небезпеку перетворення на цей самий ринок. Тож щодо філософських позаакадемічних ініціатив, я хотіла б наголосити на потребі у обачливості та балансуванні, які не дозволять спотворити ідею Café Philo.

Вахтанг Кебуладзе: Отже, ми віртуально помандрували українськими містами, а тепер повертаємося у Київ, а саме до київського «Клубу творчої філософії», організатором якого є Олександр Комаров.

Олександр Комаров: Почну, напевно, з питань, яких прозвучало багато, і спробую певним чином підбити підсумки нашого обговорення. Сьогодні неодноразово констатували, що виникла певна зацікавленість у філософії з боку суспільства. Маю підозру, що ця потреба не щойно виникла, а існувала завжди, просто не було прецеденту, не було місця, де можна було б її задовольнити. Чому я виходжу з цього? Бо це моя особиста позиція і мій особистий досвід. Свого часу я цікавився філософією, але не мав філософської освіти, і для мене не було достатньо тільки читати книги. Тобто читати книги — це добре, але мене цікавило, де можна послухати того чи іншого лектора, здобути відповіді на питання про те, якою є філософія на сьогоднішній день в Україні. Все це — запитання, які собі ставить людина, котра цікавиться філософією, не маючи спеціальної освіти і не маючи доступу до факультативного навчання. Людина, що працює, має або кидати роботу і йти на філософський факультет (25—26 років це вже трошки запізно для цього), або шукати якісь інші виходи.

Тут я скажу, що Клуб творчої філософії виник все ж таки на рік раніше, ніж Філософське кафе у Львові — це було у 2013 році, за кілька місяців до Революції гідності. З вересня ми розпочали щотижневі зустрічі.

Я хочу поставити питання: чи сформульовано нами — і громадськістю, і академічною спільнотою, — чого взагалі хоче суспільство і людина від філософії? Я думаю, тут може бути дуже багато інтерпретацій; мені, зокрема, сподобалося формулювання Володимира Моренця: «світоглядне забезпечення власної життєвої програми». Можливо, в рамках своєї доповіді я запропо-

ную й інші варіанти, але поки зупинимось на цьому. Адже, я думаю, що це саме те, чого вимагають громадськість і суспільство від філософії. За моїми спостереженнями, у філософські клуби, принаймні, в Клуб творчої філософії, приходять високоосвічені люди. На сьогоднішній день серед постійних відвідувачів клубу є кандидати наук з математики, фізики, філософії тощо. Але захист дисертації в університеті не є тотожним забезпеченню власної життєвої програми. І чи може бути таке забезпечення доконаним фактом?

В принципі, я думаю, що університет — це якраз той заклад, який і має певним чином давати настанову цієї життєвої програми і допомагати людині самовизначатися, а також, як сказав Андрій Богачов, навчати її самостійно мислити. Якщо ми подивимось на генезу виникнення університетів, це «*universitas magistrorum et scholarium*» — спільнота вчителів і тих, хто навчається. Тобто, як на мене, перші університети — це і є клуби. Коли у людини виникає потреба в тому, щоб відповісти собі на фундаментальні життєві питання, вона шукає певні способи, як задовольнити цю потребу. 2013 року, шукаючи такі способи у філософії, я не міг піти в університет на стаціонар, а інших можливостей системного вивчення філософії в Києві не знаходив. Залишилася одна можливість — вчитися заочно і створювати філософський клуб, до якого можна залучити і викладачів, і зацікавлених людей. І таким чином, у комунікації, шукати ті чи інші відповіді. Тобто якщо я спробую переформулювати вираз «світоглядне забезпечення власної життєвої програми», я сформулюю так: це пошук певної екзистенційної і когнітивної перспективи. Когнітивний і екзистенційний виміри тісно пов'язані і часто реалізуються саме в комунікації. Це може бути навіть один певний єдиний конструкт, розуміння котрого людина шукає в філософії і, як на мене, це, серед іншого, можна реалізувати у клубному форматі.

Знову ж таки пошлюсь на пана Андрія Моренця: мені сподобалась його думка про те, що викладач і філософ в клубному форматі може навчити людину самостійно мислити. Я думаю, це супер, і саме в цьому бачу проблематику філософії в громадському просторі — у необхідності виходу на більш дружні й горизонтальні відносини. Я думаю, це саме те, чого не вистачає нашим університетам і до чого вже дійшли університети західні. В західних університетах у відносинах між студентом і викладачем відсутня притаманна нашій системі освіти вертикальність. Студенти дійсно спілкуються з викладачами, ставлять питання, цікавляться чимось і так далі. Викладачі спілкуються зі студентами формально і неформально. Ми можемо говорити, що студенти там більш свідомі й вибагливі через специфіку їхньої доуніверситетської шкільної освіти, але все ж таки горизонтальність комунікації там присутня. І, я вважаю, це якраз те, що ми можемо створити у публічному просторі, коли відбуватиметься не стільки викладання, скільки комунікація і допомога тому, хто прагне навчитися самостійно мислити, навіть якщо його інтерпретації виходять за межі уявлень лектора. Тобто важливо навчити способу мислення, ефективності мислення, здатності

оцінювати обставини й робити висновки щодо певних явищ. І це дійсно ті здібності людини, які будуть корисні у житті, адже саме здатність усвідомити і зрозуміти ту чи іншу ситуацію, визначає спосіб дії в ній.

Однак я не певен, що у філософському клубі має бути одна визначена методологічна настанова. Я не певен, що така настанова була й у перших філософських спільнотах. Наприклад, у Сократа, який казав, що, коли він говорить або робить щось не так, його застерігає даймон. Також можемо згадати Геракліта з його висловом «Ethos Anthropos Daimon». Що таке етос в первинному сенсі? Це не система нормативності, а певне призвичаєння. Тут дуже важко говорити із впевненістю, але я вважаю, те що називається філософською інтуїцією, має право на існування. І на свій пошук. Що таке «знайти філософську інтуїцію» — дуже цікаве питання, принаймні, для мене. Можливо, це те, що Гайдегер називає мисленням, яке належить буттю та вслуховується в нього. Хоч би як важко було досягнути цю думку, я вважаю, що питання філософської інтуїції є важливим для філософської спільноти як такої.

Вахтанг Кебуладзе: Дотепер у нашій дискусії брали участь безпосередні учасники процесу виходу філософії у публічний простір. А зараз хотілося би почути думку фахівця, який досліджує цей процес.

Марина Препотенська: Я думаю, що вихід філософії за академічні рамки, поява позаінституційного філософського діалогу — позитивна подія і в науці, і в суспільному житті. Бачу в цьому окрім факту публічного ренесансу філософії феномен поєднання філософії з професійною риторикою, мистецтвом красномовства. Адже публічні філософи мають бути не лише інтелектуалами, а й вправними ораторами — «тримати» публіку та нести високий духовний заряд комунікації.

Недарма Марк Соте, відкриваючи першу філософську кав'ярню у Парижі на площі Бастилії, запровадив конкретну режисуру філософського дискурсу в цій локації. Обов'язково необхідні модератор та ньюсмейкери, чіткий тайм-менеджмент розмови. Аналогічно традиціям сократівської маевтики слід формулювати світоглядні питання, здійснювати інтерактивний пошук відповідей та, зрештою, артикулювати певну істину і з колективним прилученням до неї. Себто, замість хаотичних виступів, як на деяких конференціях і семінарах, тут має місце інтелектуальна співтворчість присутніх: ніхто не залишається без права голосу, і ніхто не зловживає часом у своїх промовах.

Також хочу підтримати думку, що філософи все ж таки повинні йти на телебачення. І не тільки для того, аби хоч щось розумне додати у медійний контент, а й для того, щоб використати ці хвилини або години для потенційного подальшого діалогу з глядачем. Так, ми живемо в епоху мозаїчної культури і модульного мислення, але замість критики цього факту або його демонстративного ігнорування, може, варто пристосовувати свою філософську

риторику до нового формату, звісно, не зраджуючи собі? Телестудія — це те місце, де сучасний філософ, за латинським виразом, може сказати «multum in parvo» (велике у малому). Вдалими прикладами цього, на мою думку, є програма «Вторгнення» на каналі «Гама», філософські діалоги Назіпа Хамітова на Центральному каналі, програма «Суспільний університет» на Першому Національному — чи не єдина трибуна вчених у телевізійному просторі. При цьому було б добре, якби сучасні оратори пам'ятали правило промови «5+/-2». Себто, в одиниці простору і часу не треба намагатися сказати усе, а слід будувати свої ідеї згідно з психологією сприйняття — від п'яти до семи ключових тез в одній промові. Інакше пригадується афоризм Вольтера: «Тайна нудного — сказати усе...»

Якщо повернутися до інновацій у позаакадемічних форматах існування філософії, треба зазначити появу у Європі філософських публічних програм для дітей (Оскар Бреніф'є) або навіть відкриття «Філософського буфету» у корпорації Renault Group (Метью Ліпман), поширення кабінетів філософського консультування у Німеччині тощо

Так, люди потребують комфортної атмосфери спілкування. Я пишу книгу про феномен кафе-філо у Європі і не можу обминути той факт, що поява в Європі кави знаменувала розгортання принципово нової форми комунікації в міських локаціях — перформенсів, творчих розмов, дискусій. До речі, варто пригадати, що «відкрив» каву Європі українець. У Відні і сьогодні є вулиця, пам'ятник і кафе, присвячені йому — українському козакові Юрію Кульчицькому. Отже, я — за поєднання філософської розмови, комфортної атмосфери та перформативності у зрежисованому дискурсі спілкування.

Хочу підтримати думку пана Олександра Комарова, що не завжди існує прямий зв'язок між виходом філософії «на публіку» і загальною соціальною кризою. Пригадуючи французьких засновників Cafe Philo, відзначмо, що більш ніж півсотні таких закладів відкрилися в Парижі ще минулого століття — задовго до певних соціальних катаклізмів, у більш-менш благополучний для Європи час. Є зв'язок широкої потреби у філософії із потенційною можливістю кожного мешканця великого міста знайти у мегаполісі односторонній та таку мікролокацію, де можна бути почутим, де власна, скажімо, екзистенційна фрустрація, може стати предметом колегіального розгляду та корекції. А особистісні екзистенційні проблеми — вічні, як і вічні, за виразом Достоевського, ці «прокляті дитячі питання» про сенс буття. І, мені здається, філософ-оратор може користуватися класичною візуалізацією своєї присутності та навіть місії у публічному просторі: уявити, що він тримає в руці велику парасольку, де стрижень — головна ідея зібрання, а сфера — метафора *атмо-сфери*, яку він створює разом із присутніми. Таким чином утворюється наче єдиний живий організм, колективний розум — заради пошуку відповідей на животрепетні питання — як позачасові, так і специфічні для нашого часу, сповненого екзистенційної розгубленості в умовах антропологічної кризи.

Вахтанг Кебуладзе: Маю додати, що ці філософські здибанки в публічному просторі насправду мають ще й психотерапевтичний характер. Часто-густо на них приходять люди, які не можуть чітко сформулювати, чого вони прагнуть. У них є травматичні переживання. Хтось хоче бути почутим, хтось хоче почути якісь рецепти розв'язання власних проблем. І ми маємо з ними працювати. Адже існує такий феномен, як філософська терапія. Про це є вже романи Ірвіна Ялома «Коли Ніцше плакав» і «Шопенгавер як ліки». Тут, звісно, не можна забувати про головну заповідь лікаря: «Не нашкодь!». І нам, філософам, дуже важко, адже ми не є професійними знавцями людських психічних проблем. Ми маємо бути дуже обережними. Втім, ми не можемо не брати до уваги, що існує і такий запит.

Але є й інші запити, запити від людей успішних, які звикли самотужки ухвалювати рішення, що є доленосними як для них самих, так і для інших людей. Хотілося б почути про них від ще одного організатора Києво-Могилянської бізнес-школи Віктора Оксенюка.

Віктор Оксенюк: Я хотів би поділитися досвідом Києво-Могилянської бізнес-школи [kmbs], де ми перетинаємо дві сфери — управління і гуманітаристику.

У kmbs сьогодні навчаються управлінці з бізнесу, місцевої влади, держави. Це особистості, суть *роботи* яких зводиться до одного — *робити* складні управлінські вибори, а саме рішення, що виходять за межі їхнього життя та інтересів і впливають на десятки, тисячі, а іноді й мільйони людей.

До нас приходять управлінці, яким 30, 40, 50 років. Це успішні люди, яким усе їхнє соціальне коло аплодує або задрить. То що ж спонукає цих зрілих успішних особистостей присвячувати майже два роки життя інтенсивному навчанню, часто складному, з виходом за межі інтелектуального комфорту?

Одна з можливих відповідей, що їх мотивує пошук відповідей на питання «що далі?». Часто бізнесмен починає діяльність з бажанням заробити гроші, але рано чи пізно ця мотивація вичерпується. Після цього відбувається перехід у творчу фазу — з величезними можливостями, ресурсами і впливом на рівні середовища, в якому вони живуть. І для них дійсно постає питання, як зробити наступні управлінські кроки з максимальним ефектом. А одних економічних знань чи знань у сфері бізнесу для цього замало.

Коли йдеться про складні рішення, про моральні дилеми, про питання добра і зла на рівні зроблених рішень, то єдиний шлях для управлінця — заглибитися у природу людини та суспільства, у світ невидимих, на перший погляд, непрактичних речей. А це означає стати на поле філософії й гуманітаристики. Тому гуманітарний блок є обов'язковою частиною MBA-програм kmbs. По-іншому ми не можемо виконати свою місію — сприяти розвитку управлінської еліти в Україні.

Наш досвід показує, що найкраще поле перетину управлінців і філософів — це дружні бесіди. Ми обрали формат абсолютно відкритого діалогу. При цьому ми не маємо на меті зробити з управлінців філософів. Вони і

далі лишаються агентами соціальних змін, але їм потрібно відчуті й осмислити реальність більш тонко. Для цього їм потрібні зміни у способі мислення. Якраз бесіди з філософами і дають змогу вдосконалювати ментальні моделі, робити їх адекватнішими, якщо на те пішло.

Чи мають управлінці на початку навчання в kmbs внутрішнє бажання занурюватися у філософію? Дехто має, дехто ні. Але ми вже на старті попереджаємо управлінців: якщо ви заходите до нас, ви для нас не є, вибачте, клієнтами. А КИМ тоді? Ми разом із вами в одному човні. І вам, і нам буде складно разом. Натомість на виході ми трактуємо випускників як представників управлінської еліти.

У нас є можливість інтенсивно попрацювати з управлінцем півтора-два роки під час навчання. А далі відбуваються найцікавіші речі. У роботі зі способом мислення є своя інерція. Проте коли ми зустрічаємо наших випускників рік, два чи три по тому, то вони, до прикладу, беруть приватні заняття у філософів, підтримують видання філософських книг, інвестують у інтелектуальні та освітні середовища у своїх містах.

Вахтанг Кебуладзе: Як модератор я спробую підбити підсумки й окреслити кілька наскрізних сюжетів нашої дискусії.

По-перше, ми всі помічаємо, що в публічному просторі існує певний запит на філософію. Але добре це чи погано? Наважуся на дещо провокаційне твердження, що це погано, адже свідчить про те, що в нашому суспільстві щось негаразд. Коли в суспільстві все гаразд, то явна більшість людей живе за власними життєвими програмами: навчаються, працюють, відпочивають, розважаються, кохаються, народжують і виховують дітей. Коли цю рутину повсякденності руйнують нерозв'язні проблеми, в людей виникають питання, які вони врешті-решт скеровують до філософів. Це можуть бути особистісні кризи, скажімо, криза середнього віку. Це можуть бути суспільні кризи. Це може бути криза університетів, які не дають суспільству те, чого воно від них очікує. Але в такій ситуації ми, інтелектуали, zagrożені. Ми свідомі того, що гуманітаристика стає політикою в сенсі Ганни Арендт, в сенсі спільної справи. Ми більше не можемо мовчати, ми маємо виходити у публічний простір, але ми не маємо перетворюватися на оракулів в сенсі Карла Попера, який попереджував: коли філософи перетворюються на оракулів, суспільство стає тоталітарним. Андрій Богачов говорив про проповідників, які говорять від імені вже встановленої істини. Це дуже небезпечні люди. Вони нав'язують суспільству прості й непохитні істини. Але в ім'я цих істин в історії людства були вбиті й замордовані мільйони. Тому питання ідеології, яке порушив Володимир Моренець, завжди вкрай контрверсійне. З одного боку, суспільство не може жити взагалі без ідеологій. Удавана порожнеча дуже швидко наповнюється ідеологічними сурогатами, спрощеними й небезпечними. З іншого боку, нав'язування будь-якої ідеології веде до тоталітаризму. Тож інтелектуали мають не так створювати ідеології, як забезпечувати суспільство від дуже легкого й швидкого

прийняття примітивних і небезпечних ідеологем. Тому одна з головних функцій інтелектуалів — критична. Але сьогодні в умовах війни з Росією вона також дуже небезпечна. Адже, де межа, перетнувши яку, ти перетворюєшся з критично налаштованого громадянина, що вболіває за власну країну, на посіпаку ворога?²

По-друге, Володимир Моренець казав про кіч. І це дуже важлива тема, причому не лише в мистецтві. Це питання про те, як облаштовані наші міста, установи, в яких ми працюємо, зрештою, наше життя. Я завжди посідав позицію, що про це не варто серйозно говорити. Адже навіть якщо ми це критикуємо, то, так би мовити, даємо йому життя. Як то кажуть, негативна реклама — це також реклама. А інколи негативна реклама навіть потужніша за позитивну. Але згодом я став відчувати, що через те, що ми мовчимо з цього приводу, кіч починає панувати. Комуністичний кіч укритв зразками несмаку весь простір колишнього Советського Союзу. Тож декомунізація України має не лише політичний і етичний, а також естетичний аспект. Жахливі пам'ятники тоталітарного минулого конструюють простір несмаку, створюючи сприятливі умови для появи нових витворів кічу³. Погляньте хоча б на те, який несмак панує в облаштуванні переважної більшості наших університетів. Коли молода людина потрапляє в ці осередки кічу, в неї складається викривлене враження про університети, мистецтво і культуру в цілому. Це розбещує молодь. Можна сказати, що певною мірою публічні інтелектуальні майданчики також виконують роль борців із кічем, адже зазвичай вони на відміну від офіційних навчальних закладів облаштовані зі смаком.

По-третє, виникла опозиція дискусійних клубів і лекцій експертів. І постало питання, як об'єднати ці два формати. Як зробити так, аби люди, що прийшли подискутувати, почули одне одного, а ті, хто прийшов послуухати експерта, долучилися до дискусії? Це також треба вміти робити, і це має вміти робити справжній викладач. Аби дискусія відбувалася в режимі «дружньої розмови», про яку говорили і Андрій Богачов, і Віктор Оксенюк, але водночас не перетворювалася на балачки про казна-що, організувати її має також професіонал, який має великий досвід проведення навчальних і наукових семінарів.

По-четверте, коли філософ чи гуманітарій виходить у публічний простір, виникає проблема стилю його виступу. Я не можу погодитися з думкою Андрія Богачова про те, що філософія не можлива в режимі інтелектуальної публіцистики чи навіть афоризмів. Згадаймо Шопенгавера або Ніцше. Це просто інший формат мислення. Вміння грати інтелектуальний

---

² Докладніше про це див.: *Вахтанг Кебуладзе*. Злиденність інтелектуалів, або «Mission: Impossible» (<http://tyzhden.ua/Columns/50/174083>).

³ Докладніше про це див.: *Вахтанг Кебуладзе*. Декомунізація України, або Як скинути параван смерті (<http://tyzhden.ua/Columns/50/171137>).

бліц — це також складова професіоналізму. І тут я радше погоджуюся з Володимиром Моренцем, який сприйняв вимогу викласти власні знання коротше і простіше як певний виклик, відповідь на який веде до інтелектуального зростання, а не до занепаду. Такий «строгий» мислитель, як Вітгенштайн, стверджував: «все, що взагалі можна висловити, можна висловити ясно; а про те, про що не можна говорити, треба мовчати»⁴.

Учасники дискусії

Кебуладзе, Вахтанг (модератор) — доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доцент кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Богачов, Андрій — доктор філософських наук, професор кафедри філософії філософського факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Кірізвас, Марія — магістрантка кафедри філософії Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, голова *Café Philosophique [Dnipro]*.

Комаров, Олександр — керівник громадської організації «Клуб творчої філософії».

Моренець, Володимир — доктор філологічних наук, завідувач кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», професор Києво-Могилянської бізнес-школи.

Оксенюк, Віктор — керівник проектів у Києво-Могилянській бізнес-школі (*ktbs*), куратор гуманітарної складової на освітніх програмах *ktbs* для власників бізнесу.

Оксенюк, Роман — випускник Львівського національного університету ім. І. Франка, організатор *Café philosophique Lviv*.

Препотенська, Марина — доктор філософських наук, кафедра філософії НТУУ «Київський політехнічний університет ім. Ігоря Сікорського».

Пролєсв, Сергій — доктор філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, головний редактор часопису «Філософська думка».

Шубчик, Марія — асистент відділу «Інформація та бібліотека», *Goethe Institut в Україні (Київ)*.

---

⁴ Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження / Пер. з нім. Євгена Поповича. — Київ: Основи, 1995. — С. 22.